

**Marie Malivánková WASKOVÁ – Jaroslav DOUŠA (red.), Dějiny města Plzně 1.
Do roku 1788, Plzeň 2014, 888 s.**

Zatímco v edici Dějiny měst z produkce Nakladatelství Lidové noviny postupně vznikaly a vznikají jednotlivé svazky jednoduchých a stránkově značně omezených zpracování městských dějin, odhodlala se Plzeň z podnětu svého minulého vedení k mnohem ambicióznějšímu projektu, do něhož se postupně zapojí mnoho desítek autorů napříč odbornými institucemi a jehož prvním výstupem se stala kniha, jíž bude na následujících knihách věnována recenzentova pozornost. Podílelo se na ní devatenáct autorů a hned v úvodu se proklamuje, že tito budou primárně vycházet ze studia pramenů – nicméně tuto premisu, předeseilám, se zase tak zcela naplnit nepodařilo. Kniha je psána v chronologickém sledu a i struktura je jasná, po politických dějinách následuje výklad hospodářský, urbanistický a kulturní.

Pravěku a raného středověku se zhostil Milan Metlička. Upozornil mj. na nadregionální význam neolitického naleziště ve Vochově (i s tamní venuší), na množství mohyl z doby bronzové v lesích okolo dnešního města či na unikátní bronzový štít z Jílkalky. Naleziště v Nynicích dokonce dalo název kultuře pozdní doby bronzové v jihozápadních Čechách. Oproti pravěku jsou počátky slovanského osídlení na Plzeňsku probádány málo, ačkoli osídleno bylo již i centrum budoucí západočeské metropole. Nezaujatý čtenář se nicméně nemůže ubránit dojmu, že ve výkladu jde spíše o velmi deskriptivní soupis nálezů, které byly v regionu do současnosti učiněny. Kapitola o raném středověku začíná Karel Nováček přehledem bádání, poté líčí slovanské osídlení a francké vlivy, aby se dostal k důležitému datu 976, kdy se Plzeň poprvé objevuje v písemných dokumentech (kronika Dětmara Merseburského). Nedlouho poté je již rozvinutým tržním sídlištěm městského typu. Jde však o Starou Plzeň, tedy o dnešní Starý Plzenec, a tamní Hůrce s rotundou je vyhrazena nejpodstatnější část Nováčkovy textu, včetně vyvrácení teorie o původu rotundy v 10. století. Nechybí pochopitelně popis nálezů, zvláště vzácné akvamanile a dlaždic s popsáním Nerona. Společně s Radkem Širokým se následně týž autor věnuje transformaci Staré Plzně ve 13. století v aglomeraci s osmi kostely, rozebírají listinu z roku 1266, jíž tyto byly předány chotěšovskému klášteru, a přesahují do století 14., kdy původní sídliště mělo zůstat správním centrem i pro Novou Plzeň – takové plány ale v důsledku jejího rychlého rozvoje vzaly za své.

K pojednání o nově vysazeném městě, tedy Plzni současné, se k Nováčkovy a Širokému připojují Jiří Stočes a Marie Malivánková Wasková. Jejich kapitola je velmi dobře sepsána a strukturována, ačkoli třeba pohled na městské příjmy a výdaje zůstal pro torzovitost pramenů nutně jen sondou. Nová Plzeň byla geometricky rozvržena a opevněna, předměstí nevyjímaje. Vyzdvihnout na tomto místě musím provedený výzkum středověkých jímek, opravdu bez nadsázky „pokladnic“ pro poznání života ve středověkém městě. Po založení v něm sice dominovali Němci, do husitských válek český živel ale velmi posílil, k významným rodinám se zařadili mj. Korandové. Dovídáme se o řemeslech, sociální topografii, obsáhle o církevních stavbách a na závěr o školství. Dobu husitských válek zpracoval Vladimír Bystrický, uvozující svou stať prvními reformními pokusy, které vyústily v proměnu Plzně ve „město slunce“ v čele s Václavem Korandou st. Jenže radikálové přestali Plzeňanům brzy vyhovovat a od té doby počíná historie nahlížení na západočeské město jako na nepřítel kalíšnictví a potažmo české stavovské věci. Husité Plzeň opakovaně, ale marně obléhali a v závěru válek navíc obránci smělým výpadem ukořistili proslulého velblouda, který se následně dostal do městského znaku. Politický vývoj Plzně v době poděbradské a jagellonské se stal doménou Eduarda Maura. Město tehdy podporovalo Habsburky a ani po nástupu Jiřího na trůn nezměnilo svůj nepřátelský postoj, který vedl v roce 1465 k ote-

vřenému odboji. Plzeňská opozice se přenesla i do počátku vlády Vladislava Jagellonského, kdy město podporovalo Matyáše Korvína, po uzavření míru mezi oba pretendenty na trůn se nicméně muselo usmířit s Vladislavem. Na přelomu století se rovněž Plzeň dostala na straně českých měst do bojů se šlechtou a krušné chvíle zažila především kvůli drobné válce s Janem Bavorskem ze Švamberka a po jeho popravě s jeho mstiteli. Maur upozorňuje, že Plzeň tehdy sice byla katolická, ale současně výrazně česká. V kapitole o hospodářském a urbanistickém vývoji pozdního středověku vypočítává Wasková různé ekonomické výhody pro „semper fidelis“, především ale svou pozornost zaměřuje k rozvíjení městského režijního podnikání, díky němuž začaly Plzeň obklopotvat také rybníky. Ve zvýšené míře se vařilo pivo, zatím nevalné kvality. Wasková zde dále pojednává o ostatních složkách městského hospodářství, o židovské komunitě a jejím (dobrovolném!) odchodu, o stavebních proměnách města s důrazem na církevní stavby. Její fundovaný výklad je bohužel často zatížen pro odbornou práci velmi nevhodnými výrazy (např. s. 247 – Plzeň „zadlužená až po uši“), což platí i pro další autorčiny stati.

Po středověkém historickém vývoji přichází v knize ke slovu soubor statí ke středověkému umění na plzeňském teritoriu. Historik architektury na slovo vzatý Jiří Kuthan sleduje nejprve staropluženecké kostely, pak vznik kostela sv. Jiří (Doubravka) a počátky chrámu sv. Bartoloměje, vypočítává další církevní a světské stavby, z nich na předním místě hrad Karla IV. Radyni, za vrchol pozdně gotického projevu ve městě považuje Šternberskou kapli v ústředním plzeňském svatostánku. V kapitole o středověkém sochařství a malířství Petr Jindra dospívá k názoru, že Plzeň patrně neměla ambice stát se centrem umělecké tvorby, ačkoli tu vznikly vynikající památky, s vrcholem v období tzv. krásného slohu, reprezentovaném jedinečnou Plzeňskou madonou. Ta si zasloužila nejen rozsáhlou stať v rámci této kapitoly se zdůrazněním kultického poselství sochy a s přezkoumáním její datace podle nejnovějšího výzkumu, ale i místo na obálce knihy. Jindra ostatně celou kapitolu pojal v širokém historickém kontextu s vylíčením duchovního rozměru umění. Obsáhle hovoří také o plzeňských pečetích a o dílech nedochovaných, jelikož následně války památkový fond tristně zasáhly, což je doloženo na příkladu peripetii dominikánského kostela sv. Markéty. Hana Hlaváčková stručně pojednala o knižním malířství s vyzdvížením misálů z chrámu sv. Bartoloměje, několika graduálů a tzv. Plzeňské bible z roku 1446, uložené dnes v Mnichově, Jan Mergl podobně stručně v kapitole o uměleckém řemesle upozornil na pozdně gotické práce z kovu a (méně) ze dřeva, jež mu jsou dokladem kulturní vyspělosti města na konci středověku. Miroslav Hus v kapitole o plzeňském mincovnictví zdůraznil význam Jaromírových denárů ze Staré Plzně, zatímco pro ražbu v nově založeném městě konstatuje minimální pramennou základnu. Středověké kulturní exkurzy zakončuje hudebně Vít Aschenbrenner, který vedle dominujícího liturgického zpěvu, předpokládaného od počátků plzeňských dějin, nezapomíná ani na (rovněž spíše předpokládanou) hudbu světskou.

Knihla pokračuje politickým vývojem v letech 1526–1618 z pera Jaroslava Douši, který je překvapivě poněkud stručnější, než by se dalo s ohledem na historický význam éry očekávat. Hned na počátku sledované doby Plzeň podporovala habsburskou volbu a nezapojila se ani do prvního stavovského odboje, za což byla odměněna druhým místem mezi městy po Praze, hospodářskými výhodami (neplacení posudného aj.) a nedosazením královského rychtáře. Přesto zde v předbělohorském období přibýlo nekatolíků, kteří svedli neúspěšný boj o moc s katolíky. Podrobnější zmínky si zasloužily pobyty dvou členů habsburského rodu, místodržícího Ferdinanda Tyrolského a zvláště pak císaře Rudolfa II. v letech 1599–1600, kdy v Praze zuřil mor. Rudolfovi zůstala Plzeň věrná i za jeho bojů s Matyášem, jeho pasovské dobrodružství nicméně nepodpořila. A neoblomná zůstala i při snahách uvést do města jezuitský řád. Douša ve městě sleduje čilý ruch a v neposlední řadě úzké styky s bohatým německým Norimberkem. To v další (opět hospodářsko-urba-

nistické) kapitole připomíná také Wasková, hovořící nyní o „století blahobytu“. A to i díky rozsáhlému městskému panství, na němž se zvýšilo režijní podnikání a přibýly nové rybníky. Sleduje rovněž vývoj městské zástavby a počtu domů, v souvislosti s podobou města rozebírá známou Willenbergovu vedutu.

Přehled o renesanční architektuře v Plzni přináší Irena Bukačová, soustředící se nejdříve na radnici, unikátní nejen v Čechách, ale vůbec ve střední Evropě, poté na měšťanské domy a jejich pozoruhodné portály, z nichž řada se dodnes dochovala in situ. Nechybějí ale ani informace o italských architektech uselých v Plzni, či o úpravách sakrálních staveb (na prvním místě jejich střeche) a městských fortifikací. Bukačová je i autorkou krátké kapitoly o renesančním sochařství a malířství, propojených s architekturou a reprezentovaných primárně sepulkrálními památkami. Jan Mergl stejně stručně pojednal o renesančním uměleckém řemesle, projevujícím se zvláště v produkci zdobných kovaných a cínářských výrobků. Viktor Viktora se poté ve svém exkurzu vrací k plzeňské středověké literatuře (oba Korandové, Prokop z Plzně, Hilarius Litoměřický aj.), aby si jejím vylíčením připravil půdu pro výklad o zdejších humanistech, literátech a tiskařích. V Plzni se prokazatelně tisklo od roku 1476, ze kdy pocházejí latinská Arnoštova synodální ustanovení, byť Trojanská kronika byla původně datována již rokem 1468 (vyvráceno). Záhy se začala tisknout jazykově česká díla a mezi tiskaři vynikl Mikuláš Štětina, do jehož doby spadá rovněž vrchol plzeňského humanistického písemnictví s celou řadou vynikajících osobností, jakými byli Šimon Bouček, básník Kašpar Kropáč z Kozince či první městský kronikář Šimon Plachý z Třebnice. Viktora upozorňuje na důležitý fakt, že v Plzni bylo i písemnictví nástrojem protireformace, jež tu začala již v předbělohorském období. Hudba, opět v podání Víta Aschenbrennera, je naproti tomu vylíčena s ohledem na torzální prameny jen velmi obecně a hypoteticky, se zdůrazněním významu chorálového zpěvu a plzeňského pobytu dvou Habsburků a jejich dvora.

Tristní pramennou základnu měl pro vypsání plzeňských osudů za třicetileté války k dispozici rovněž Oldřich Kortus, takže se obrátil zvláště na nepostradatelnou Lívovu edici. V jeho stati jasně převládá vojensko-historická linie. Plzeň byla na počátku stavovského povstání věrná Habsburkům, nicméně neubránila se více než dvouměsíčnímu obléhání a už koncem listopadu 1618 kapitulovala před Mansfeldovým vojskem, které se v ní udrželo do jara 1621. Po osvobození bylo město v důsledku bojů a dlouhé okupace poničeno a zadluženo, na druhou stranu zůstalo poté ušetřeno berní, dragonád a dlouho i kvartýrování císařských vojsk. Za saského vpádu, jehož plzeňský odraz Kortus líčí mimořádně podrobně, samo požádalo o císařskou posádku. Slavnou kapitolou se o pár let později stal známý pobyt Albrechta z Valdštejna, včetně dvou důstojnických schůzek a únorového odjezdu na poslední cestu do Chebu. Teprve rokem 1639 nastalo Plzni skutečně vypjatější období a vojákům už se ani ona vyhnout nemohla, navíc se uvedeného léta ke všem strastem přidal mor. Hradby, přes snahy nového velitele Jeana de la Cron (od roku 1645), chátraly, Švédové se o ně ale nikdy nepokusili. Zadlužování se stalo alfou a omegou Marii Waskové při nástinu hospodářského a urbanistického vývoje ve válečných letech, výsledkem byl odprodej části obecního panství, navzdory nepostizení konfiskacemi a ekonomickým výhodám. Upadla, stejně jako všude jinde, předměstí, někteří podnikaví jedinci si ale nemálo polepšili – a právě oni si mohli dovolit také zajímavé investice do umění, předně umění sakrálního.

Plzeňská kultura období třicetileté války si nezasloužila samostatný výstup, takže kniha pokračuje politickým vývojem v letech 1648–1788 od Eduarda Maura. Ten se opírá (stejně jako v následující kapitole Wasková) o starší, ale zatím nepřekonané práce Adolfa Zemana k městským dějinám (nejen) první poloviny 18. století. Město se po válce snažilo napravit škody, hospodářské i demografické, srážely je však ataky rozsáhlých epidemií a od 40. let 18. století další válečné události, doprovázené okupací francouzskými vojsky,

během níž ještě ke všemu v Plzni vypukl zhoubný požár. Soliterně je zde zmíněno také několik spíše perliček, jako poprava Jana Sladkého Koziny, či počátky proslulého 35. pěšího pluku. V roce 1788 i v Plzni vznikl regulovaný magistrát, což je datum, resp. událost, kterými první díl plzeňských dějin chronologicky končí. Maur zde ještě ale dokázal probrat základní osvícenské reformy a počínající germanizaci plzeňské, dosud české společnosti, jelikož němčina se používala na úřadech a učilo se v ní. Hospodářský a urbanistický vývoj – jak jinak než od M. Waskové, tentokrát převážně kompilativní – se zaměřil na sledování překonávání poválečného rozvratu, když až za Karla VI. bylo dosaženo pozitivní bilance rozpočtu. Plzeň nakupovala další nemovitosti, její panství rostlo, obnovila se rybníční síť, zahájilo se budování železářství, ve velkém se vařilo pivo (ale nadále nepříliš kvalitní). Tato kapitola M. Waskové je ovšem i o městské správě, o její struktuře a o pokusech o její organizaci. Zvýšenou pozornost pak autorka věnuje raabizaci a odporu proti ní mezi poddanými plzeňskými sedláky. Druhá velká část je věnována proměnám města. Wasková se tu podle údajů berní ruly a pozdějších berních dokumentů pokouší dospět k odhadům počtu domů ve městě. Sleduje Plzeň také jako barokní pevnost, vznik nových osad v souvislosti se společenskými změnami, mj. právě raabizací, investice do církevních staveb (i privátních, jakou byla kaple U Ježíška) a na závěr změny v důsledku josefínských reforem a rušení mnohých klášterů, kostelů a kaplí.

Posledních více než sto stran odborného textu náleží baroknímu umění. Jenomže autoři a texty se zde víceméně kryjí s katalogem výstavy *Vznešenost & zbožnost*. Barokní umění na Plzeňsku a v západních Čechách (Plzeň 2015), o němž jsem přinesl zprávu již v minulém čísle časopisu. Jakub Bachtík tu pojednává architekturu, v níž vyčnívá Jakub Auguston, sochařství s výraznými postavami z rodu Widemannů Terezie Šiková, malířství Irena Bukačová, která se podobně jako její právě jmenovaní kolegové také věnuje jedné mimořádné osobnosti, a to Františku Juliovi Luxovi, a konečně umělecké řemeslo Jan Mergl. Oproti uvedenému katalogu zde však najdeme i drobnou stať o medailérství od Miroslava Husa, pojednání o literatuře od V. Viktory (skoro výhradně o Tannerech) a od V. Aschenbrennera o hudbě (s důrazem na varhantnictví).

Model knihy tedy je, jak z nástinu vyplývá, jasně daný – a autoři se toho pevně drží. Na druhou stranu bohužel zcela vynechávají některé podstatné kapitoly, které by si zasloužily zmínku, třeba na úkor příliš podrobných kunsthistorických exkurzů. Takovým tématem je kupříkladu všední život města Plzně, o kterém se v raně novověkých stoletích nedozvídáme téměř nic – jak žili místní lidé, čím se obklopovali, co nosili, co jedli, co četli, jak to bylo s iniciačními obřady, s kmotrovstvím, atd. Stále chybí detailní prosopografické studium, výzkum testamentů, inventářů, městských knih a matrik. Ostatně ani faktografickým chybám se v tak rozsáhlém díle autoři pochopitelně zcela nevyhnuli – z těch, které mohu posoudit, uvádím, že kostel v Broumově nebyl v době předbělohorské uzavřen (s. 402; jedná se o tvrdošijně opakovaný omyl), protože tamní protestanti si jej ubránili se zbraní v ruce, že Magdeburk nebyl vyvražděn v roce 1630, kdy sotva začalo jeho obléhání, ale až v roce 1631 (s. 519) či že citát „Je-li Bůh s námi, kdo proti nám?“ se v roce 1584 rozhodně neváže k „dobrému životu“ (s. 443), ale k zápasu katolíků s nekatolíky, Wallenrode ze s. 523 je buď Walderode, nebo Walmerode. Jazykových chyb a překlepů je minimálně a knihu neruší, ta má až na občasná stylistická faux pas vysokou jazykovou úroveň, redakce odvedla výtečnou práci.

Pochvalu zaslouží i zdařilé přílohy, obrazové barevné zvlášť na stranách za textem, černobílé průběžně v textu. Ty jsou velmi početné a neotřelé, mezi precizními snímky nechybějí ani mapy, půdorysy apod. Následují seznam citovaných pramenů a literatury, seznam citovaných zkratk, seznam vyobrazení a obligátní rejstříky, kromě místního a jmen-

ného rovněž věcný. Na úplný závěr jsou ještě připojeny krátké medailony všech autorů předkládaného prvního dílu plzeňských dějin, který i přes jisté připomínky představuje velmi solidní syntézu, jež si (nejen) ve městě svého vydání jistě najde cestu k početným čtenářům.

Jan Kilián

**Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol.,
Ženy a děti ve dvorské společnosti, Historický ústav, Praha 2015, 198 s.**

Uvedená kolektivní monografie je prvním výsledkem relativně nově zřízené instituce v rámci Historického ústavu akademie věd České republiky. Výzkumné centrum Dvory a rezidence ve středověku (založené v roce 2013) ovšem navazuje na dlouhodobější vědecké zaměření celého řešitelského kolektivu. Spolupracovníci se problematice věnují od roku 2005, kdy bylo na půdě Historického ústavu pořádáno první kolokvium Dvory a rezidence ve středověku. Předkládaná kniha je výsledkem již čtvrtého takového setkání, konaného 20. listopadu 2013 v Praze. Kniha tak přináší rozpracované příspěvky většiny přednášejících (kromě M. Nodla, M. Bravermanové a K. Benešovské).

Editoři kolektivní monografie zvolili oproti kolokviu lehce odlišné rozčlenění dílčích problémových okruhů. V první, přehledové studii Dana Dvořáčková-Malá bilancuje historiografické kořeny stavu zkoumání. Potvrzuje fakt, že fenoménu středověkého dětství byla především českými historiky věnována doposud velice malá pozornost. Vyzdvihuje práce Noemi Rejchrtové, Pavla Spunara, Martina Nodla, nebo Barbory Kopiczkové. V ženské otázce je situace o něco lepší, ale porovnáme-li obě témata ve výzkumu raně novověké společnosti, došli bychom k jasným závěrům, že novověcí historikové mají v otázce žen i dětí mnohem bohatší historiografickou základnu. To je ovšem dáno pramennými materiály, které jsou k dispozici, a ty jsou pro období středověku dosti omezené – „knížecí/královská zrcadla“, úřední dokumenty (zásnubní/svatební smlouvy), účty dvora, v případě královen záznamy její kanceláře a v neposlední řadě literatura (kroniky nebo beletrie).

Všechny studie v knize vycházejí z těchto omezených pramenů. Kolektivní monografie je koncipována chronologicky podle běhu života. Začíná tedy mládím a výchovou, následně přechází do roviny sňatkové politiky (dívek i chlapců) a poslední kapitoly jsou věnovány již zcela ženské otázce. Lenka Blechová přináší rozbor dvou zrcadel (Jiljí Římský a Konrád z Megenberku) a jejich pohled na výchovu dětí. Ta je od sedmi let rozdělena na výchovu chlapců a dívek, přičemž více rozpracována je samozřejmě výchova chlapců. Oba autoři se v základních rysech shodují, ale autorka využívá spíše Konráda, protože jeho práce byla mnohem podrobnější. Zajímavým příspěvkem navazuje Sylvie Stanovská, která přibližuje chlapecké hrdiny ve třech středověkých dílech – Parzival od Wolframa z Eschenbachu, Alexandreis Waltra z Châtillonu a Legenda o Panně Marii od Jindřicha Klausnera. První dílo ukazuje postupnou výchovu chlapce v ideálního středověkého rytíře, druhé naopak ukazuje mladého Alexandra Makedonského jako již vyzrálou osobnost a hrdinu. Třetí literární text se dívá na dítě, jako na dosud čistou a hříchem neposkvrněnou